

Slovenská veda dospela

Jadislav Kováč

Zvítaziť nad vírusovou pandémiou, ktorá zasiahla svet počiatkom roku 2020, by nám mala pomôcť veda. Čakáme na účinné lieky a ochrannú vakcínu a politici si nechávajú radiť od vedcov, ako majú konať.

● **nebolo** to tak v 14. storočí, keď epidémia moru zabila počas štyroch rokov vari tretinu obyvateľov Európy. O príčine sa nič nevedelo a liečba neexistovala. Najpriateľnejším vysvetlením bolo, že išlo o trest Boží za hriechnosť ľudí – liekom malo byť kajanie sa alebo fyzické sebačistenie. Vládcovia čakali pomoc od kňazov. Jednoduchšie však bolo hľadať vinníkov v iných živých tvoroch: v mačkách a psoch, no hlavne – akože ináč – v Židoch, ktorých masovo zabíjali a upalovali. Komuže by bolo vtedy napadlo, že chorobu spôsobuje neviditeľný organizmus s veľkosťou iba niekoľko miliónťtin metra. Bolo treba počkať až do konca 19. storočia, keď pôvodcu moru odhalil francúzsky mikrobiológ Alexandre Yersin: bola ním tyčinkovitá baktéria, ktorá dostala názov *Yersinia pestis*.

.slovenskí učenci

Kým sa za pár týždňov dočkáme liekov a za pár mesiacov vakcín proti vírusu SARS-Cov-2, na zhotovení ktorých pracujú vedci po celom svete, je užitočné pripomenúť si udalosť, ktorá sa na Slovensku odohrala iba pred niekoľkými mesiacmi. Žiaľ, vtedy sa jej nedostalo zaslúženej pozornosti masovokomunikačných prostriedkov a tým ani verejnosti. V budove Slovenskej filharmónie sa 18. októbra 2019 zišiel oficiálny výkvet našej vedy, aby bol svedkom prvého udeľovania cien za vedu trom slovenským osobnostiam. Jedna z nich bola ocenená ako „Výnimočná osobnosť slovenskej vedy“, druhá ako „Výnimočný vysokoškolský pedagóg“ a tretia (mladá dáma) ako „Výnimočný mladý vedec do 35 rokov“. Rozhodli o tom svetoví vedci na čele s nositeľom Nobelovej ceny za chémiu Danielom Shechtmanom. Význam slávnosti zdôraznila prítomnosť prezidentky Slovenskej republiky.

Pripomeňme si, že v dejinách Uhorska hrali slovenskí vzdelanici významnú rolu. V roku 1735 Matej Bel navrhol vytvoriť celouhorskú učencú spoločnosť so sídlom v Bratislave a v roku 1763 podobne František Adam Kollár. No v 19. storočí Slovákom osud neprial. Na konci 19. storočia sa k slovenskej národnosti hlásil len malý počet inteligencie. Vede, ktorá sa vtedy profesionalizovala, sa venovali iba amatéri: Andrej Kmeť sa popri profesii kňaza zaujímal o prírodné vedy aj o archeológiu a etnografiu a uvažoval o zriadení slovenskej učenej spoločnosti. No vedcov nebolo: podarilo sa mu v roku 1892 už iba zhromaždiť hŕstku podobných amatérov do spolku, ktorý nazvali Muzeálna slovenská spoločnosť. Počiatkom 20. storočia to bolo ešte horšie. Pribylinský rodák Ján Lajčiak sa v roku 1905 vrátil zo štúdií v Nemecku a Francúzsku ako dvojnásobný doktor, ale stolička univerzitného profesora sa mu neušla. Musel sa uspokojiť s tým, že si ho cirkevníci Vyšnej Boce, najzapadlejšej dediny Slovenska, vybrali za farára.

A predsa tam, v hmotne a duchovne biednych pomeroch, napísal vedecký spis európskych kvalít *Slovensko a kultúra*. Vyslovil v ňom presvedčenie: „Veda je jedným z najzávažnejších faktorov kultúrneho života. Ona dáva národom moc. A práve preto, že je takou mocnou silou rozvoja kultúry, je tou najmorálnejšou činnosťou a jej zmáhanie tou najsvätejšou povinnosťou človeka.“ Tento

Lajčiakov manifest by sa mal považovať za základný kameň, na ktorom po vytvorení spoločného štátu s Čechmi vyrastala stavba modernej slovenskej vedy. Po etapách, ktoré sa postupne navzájom premiešavali.

Prvá etapa bola ešte doznievaním dedičstva z 19. storočia; jej český pozorovateľ Albert Pražák ju v roku 1926 charakterizoval takto: „Veda slovenská, slovanská a kresťanská, to byl tedy nejvyšší slovenský cíl.“ V druhej etape dominovali komplexy malosti a menejcennosti; všetci sme si rovní vo svojej biede; treba sa nám solidárne držať pohromade a hlavy tých, ktorí prečnievajú, musíme odrezať; „cudzie nechceme, svoje si nedáme“. No Slovensko rýchlo zrelo: v tretej etape, adolescencii, naberalo na sebavedomí; už chodíme do sveta, chceme sa mu vyrovnat; a napodobňujeme to, čo robia iní. Až potom prichádza dospelosť, štvrtá etapa: náš príspevok do pokladnice svetovej vedy musí byť iný ako ostatných; šanca vedy v malej krajine je v jej originalite.

Prvý laureát ceny za vedu v kategórii „Výnimočná osobnosť slovenskej vedy“, Ján Tkáč, výsledkami svojho bádania túto dospelosť našej vedy typizuje: vyštudovaný elektrochemik integruje biochemické biočipy s nanoštruktúrami a využíva ich na štúdium molekulárneho poznávania, ktoré zaisťuje normálne fungovanie živých buniek a ktorého porucha vedie k nádorovej chorobe. Prvý rok udeľovania ceny za vedu nastavil latku vysoko.

.slovensko má na Nobelovu cenu

Z krajín, s ktorými susedíme a s ktorými sme kedysi patrili do spoločnej monarchie, sa môže Rakúsko chváliť sedemnástimi nositeľmi Nobelovej ceny za vedu a Maďarsko štrnástimi. Česko jednou cenou a Slovensko zatiaľ nijakou. Ceny zriadil švédsky chemik a podnikateľ Alfred Nobel a jeho meno sa stalo emblémom novodobej kultúry sveta. Aj slovenskú cenu za vedu zriadili a financujú šiesti slovenskí podnikatelia, majitelia úspešnej softvérovej firmy ESET a cena nesie oficiálne označenie „Cena ESET Science Award“. Verím, že založením tejto ceny sa mená týchto šiestich mužov stávajú súčasťou histórie kultúry Slovenska.

Väčšinu Nobelových cien za vedu dostali Američania. No v roku 2014 štyria významní americkí vedci poukázali na neudržateľnosť stavu amerického biomedicinského výskumu, na jeho ohrozenie extrémnou súťaživosťou, ktorá odrádza najschopnejších mladých ľudí, aby si volili profesiu vedcov a je začiatkom dlhodobého úpadku. Ak by to malo platiť pre celú americkú vedu, slovenská vedecká mláď dostáva väčšiu príležitosť dosiahnuť najvyššiu svetovú poctu. Nie napodobňovaním toho, čo sa „nosí“ vo svetovej vede, ale jedinečnosťou svojich prístupov a svojho myslenia.

Slovenská ESET Science Award by mohla byť predstupňom k Nobelovej cene: dnes nie už iba za štandardné prírodné vedy, ale za bádanie, ktoré prepája prírodné a kultúrne vedy.

Nezabudnime: Návrhy na adeptov ceny ESET sa majú podať do 28. mája 2020.

Autor je biochemik ●